

NEKA ZAPAŽANJA O GODIŠNJIM OBIČAJIMA U SELIMA OKO ZAGREBA

Živeći u neposrednoj blizini, a posljednjih desetljeća u stalnom kontaktu s gradom, stanovnici sela oko Zagreba koje smo ispitali, tijekom su vremena gotovo posve napustili svoje običaje i izjednačili ih s gradskima. Ipak, kod starih ljudi ostalo je sjećanje na običaje koji su bili u životu naroda sve do četrdesetih godina ovog stoljeća, tako da je skupljena vrijedna građa o godišnjim običajima u tim selima.

Međutim, na ovom mjestu ne bih iznosila kompletnu građu, nego bih se osvrnula samo na one običaje koje još i danas nalazimo, iako u promijenjenom obliku, i neke koji su nestali iz života naroda.

Većina je običaja vezana uz crkvene blagdane, pa su se oni sačuvali sve do danas, premda u modificiranom obliku. Tako još i danas na Cvjetnu nedjelju nose na blagoslov u crkvu, uz ostao cvijeće i drenak, kojeg u Šćitarjevu kite vunicama raznih boja, i stavljaju pod strehu kuće, iako je značenje drenka, kao biljke zdravlja, a ujedno i zaštite od nevolja, prvenstveno od groma i tuče, potpuno zaboravljeno. Isto je tako zadržan običaj nošenja hrane na blagoslov na uskršnju misu, iako ne više, kao prije pedesetak godina, u žutim košarama prekrivenim stolnicama. I ukrašavanje pisanica voskom nestao je prije 40-50 godina, kada su ih počeli drugačije ukrašavati: na pr. u Resniku žukom i vunicom, a u selima oko Šestina otiskivali su ornament cvjetom ili listom. Danas ih boje kupovnim bojama.

Ophod *raspetnika* koji od Uskršnuća pa do Uskrsa ujutro obilaze cijelu *faru*, bio je poznat u Čučerju, Markuševcu i Resniku. Najduže se ophod održao u Markuševcu, gdje ga je ukinuo sam župnik prije šest do sedam godina, jer su se *raspetniki* običavali vratiti na groblje, gdje je završavao njihov ophod, pijani, i stvarati nered.

Jurjevski krijes palila je mladež svih ispitanih sela. U Prigorju su ga palili po *bregima* i pred kućom, a u selima južno od Zagreba, na križanjima i pred kućom. Poznato je bilo i kićenje stoke prije povratka s ispaše, te prijelaz stoke preko pepela koji je ostao od jurjevskoga krijesa. Međutim, taj je običaj nestao zajedno s napuštanjem uzgoja većeg broja stoke u tim selima.

Samo u Resniku i Šćitarjevu bili su poznati ophodi *kiroleša*. U Resnik su dolazile djevojčice *Turopoljke* koje su još prije desetak godina obilazile sela Turopolja, pjevale pred kućama jurjevsku pjesmu i svaku kuću darivale zelenom grancicom.

Ostali običaji koje nalazimo u proljetnim i ljetnim mjesecima izričito su crkvenog karaktera, pa ih ovdje nećemo spominjati.

Iz zimskog ciklusa običaja izdvajaju se svojom brojnošću oni oko Božića, od kojih su mnogi nestali između 1935-1940, dakle uoči drugog svjetskog rata.

Samo se stariji ljudi sjećaju dolaska *barbaraša* u kuću, zvanih i *čestitari*, koji su na dan sv. Barbare ranom zorom dolazili u kuću s prigodnim riječima: „Daj vam Bog pičekov, racekov, purekov, goščičov, ždrebekov, kruha i vina i Božjega mira“, da zažele kući blagostanje. Sjedeći tom prilikom čvrsto na podu ili na stolici nastojali su pridonijeti da im kvočke mirno sjede na jajima.

Kinč u kući Stjepana Micađaja, Čučerje, selo Gornji Jalševac 97

Kinč u kući Kate Božić, Šćitarjevo, selo Obrezina

Sijanje pšenice na sv. Barbaru ili sv. Luciju uobičajeno je i danas u svakoj kući. Po izrasloj pšenici, zasađenoj na sv. Luciju, proricali su u Šćitarjevu, na Badnjak, kakva će pšenica biti u poljima slijedeće godine.

Vjerovanje u otkrivanje vještica s pomoću malog stolca, poznato u mnogim dijelovima Evrope, nalazimo i u našim ispitanim selima. Naime, čovjek koji je htio doznati koje su žene u selu „vještice“, morao je izraditi stolček - tronožac u razdoblju od Lucije do Badnjaka, radeći na njemu svaki dan pomalo. Ako bi na Polnoćki, za vrijeme podizanja, stao na njega vidio bi žene-vještice okrenute leđima oltaru.

Hrana koju su žene pripremale za Badnjak i za Božić bila je, može se reći, propisana. Na Badnjak, dan velikog posta i nemrsa narod je jeo obično *pouljeni grah*, orahe i suhe šljive, dakle jela koja možemo označiti kao pokojnička. Kao i za ostale blagdane pekle su žene i za Božić *digane kolače* s orasima ili makom u *medenicama*, a u selima podno Zagrebačke gore nije smjela izostati ni *tenka gibanica*.

U svim ispitanim selima stol se na Badnje večer *slagao* s posebnom pažnjom. Ispod *pisanog* ili bijelog stolnjaka nalazilo se razasuto ili od ugla do ugla stola položeno svakovrsno žito. Na sredini stola stajao je vijenac od žita, preostao od posljednje žetve ili slama složena u križ, a na uglovima stola položeni su bili brus, češalj, novac ili novčarka. Neki od tih predmeta trebali su u određenim prilikama da izvrše svoju magijsku funkciju.

Na tako prostrtom stolu morao je stajati poseban kruh zvan obično *kolač kruha* ispečen od pšeničnog ili kukuruznog brašna, košarica sa raznim zrnjem, boca s vinom i svijeća koju bi stavljali na stol ili bi ju unosio domaćin unoseći slamu u kuću.

Smisao zelenila u kući kao simbola životne snage nestalo je davno iz svijesti naroda, no ukrašavanja kuće jelom, borom ili imelom, poznato je bilo u prošlosti a održalo se još i do danas. Međutim, iznenađuje da su sve do drugog svjetskog rata na tako malom području, kao što je ovo ispitano, bila poznata četiri tipa božićnih ukrasa obješenih o gredu nad stolom u sobi. Ti božićni ukrasi nosili su u svim selima naziv *kinč* a njih je kasnije zamijenio bor ili jela u obliku kakav poznajemo iz građanskih kuća.

U Resniku nalazimo ukrašenu granu bora koju su ljudi tog sela kupovali od seljaka iz prigorskih sela.

Šćitarjevo je poznalo ukras izrađen na slijedeći način: na nekoliko šipki, pričvršćenih o gredu, stavljali bi lijepe grane imele, bršljana ili bora, tako da se oblikovao vijenac. Sličan je ovom bio *kinč* u šestinskim selima, načinjen od borovih grana, ispreplete njih oko okrugla okvira od vrbova pruča.

U selima oko Markuševca, u čučerskim zaselcima još i danas, služi kao *kinč* donji dio jele s najvećim i najljepšim granama, pričvršćen donjim dijelom tzv. *stabiljićicom* o gredu. Taj nas posljedni oblik podsjeća na dio visećeg drvca. Viseće božićno drvece poznato je u jednom dijelu Njemačke, zatim među austrijskim stanovništvom u Gradišću (Burgenlandu), te gotovo u cijeloj Sloveniji. Podatak koji je mr. Z. Rajković dobila, doduše, samo od jednog kazivača iz Zagreba (selo Mateji), da se „o stropnu gredu pričvrsti dio jelova stabla s koje se račvaju 4 ili više grana, i to u položaju kako drvo raste - vrhom prema gore“¹⁾, dopušta pretpostavku da je viseće božićno drvece bilo rasprostranjeno na širem području sjeverozapadne Hrvatske.

1) Narodna umjetnost X, Zagreb, 1973. INSTITUT ZA NARODNU UMJETNOST.

Običaj unošenja slame u kuću i prostiranje po prostori pratio je posebni ritual pozdravljanja domaćina uz zazivanje dobrih želja i prosperiteta kući riječima, koje su uz male varijacije gotovo iste kao one koje izgovaraju *barbaraši* ili *položaji*, dječaci koji još za mraka dolaze u kuće na drugi dan Božića - Štefanje.

Sam Božićni dan bio je dan mira, kojeg je obitelj slavila sama i kada ljudi nisu smjeli odlaziti u kuće rodbine i prijatelja, već bi im Božić čestitali na jutarnjoj misi. Navečer, prije večernjice, koju su u Markuševcu zvali *sajam*, momci bi odabirali djevojke (pitali bi ih: „jesi li zarezal curu“), a momci i djevojke izmjenjivali su jabuke-božićnice.

Lijep običaj koji je nestao iz naših sela bio je i darivanje voćaka. Trećeg dana po Božiću, kada se je tek smjela očistiti kuća, domaćin bi slamu, koja je stajala pod stolom nosio u voćnjak i svaku voćku darivao s malo slame da bi slijedeće godine bolje rodila.

Još prvih poratnih godina prolazili su selima okolice Zagreba *zvezdari*, bilo domaća djeca, bilo odrasli ljudi iz drugih udaljenijih sela, čak i iz Zagorja. Tri mladića sa zvjezdom u rukama obilazili bi kuće, pjevajući prigodnu pjesmu o 3 kralja i za to bili nagrađivani povjesmom, vrlo rijetko novcem. *Zvezdari* iz čučerskih sela išli su sve do Posavine i donosili bi kućama pune vreće povjesma.

U svim ispitanim selima poklade su bile dan radosti, veselja i prerusavanja. Do početka ovog stoljeća prerusavali su se i odlazili u *mačkare* samo muškarci, nakon tog vremena u fašničkom veselju sudjeluju i žene. Odijevali su stare nošnje, muški ženske, i obratno, a poznate su bile povorke, na pr. u Markuševcu povorka svatova ili nošenja *deteta na krst*. U Šćitarjevu je bio poznat lik „medvjeda“ kojeg je na lancu vodio čovjek. Oni bi obilazili kuće i za to bili darivani. U svim selima izrađivali su, sve do prvog svjetskog rata *fašnika*, *mačkaru*, *fašnika kralja*, kako su ga zvali u Markuševcu ili *deda* ili *fašnika* u Mikulićima, koje bi vozili po selu i, nakon suđenja za sve grijehe u protekloj godini, utapljali, ili pak kao u Čučerju, spaljivali.

Posljednjih godina obnavljaju se fašnički ophodi u nekim selima, bilo na inicijativu pojedinaca, kao npr. u Šestinama, gdje se svake godine održava fašnička svadba, ili ih organiziraju turistička društva. Postali su atrakcija ne samo za domaće stanovništvo nego i za građane Zagreba.

Ovdje smo spomenuli samonekeod brojnih običaja od kojih su neki nestali ili su se promijenili zajedno s novim načinom života, koji se danas gotovo i ne razlikuju od onoga kojim žive građani grada Zagreba.

Annual Ceremonials in the Surroundings of Zagreb

(Summary)

This contribution reports on some yearly ceremonials which are still held in the villages near Zagreb. Those customs that already disappeared, or that are replaced by the urban ones, are also mentioned.

Most of the yearly ceremonials are associated with the Catholic church holidays. For example, on Palm Sunday flowers are blessed, including wild roses, even though the meaning of this custom - blessed roses guard health and keep away the danger of lightning - is forgotten.

Easter eggs' decorations of the old style (with patterns in wax) disappeared before World War I, and have been replaced by simple painting with industrial dyes. The widespread processions on Easter Saturday were also gradually abandoned, the last one being held several years ago.

Bonfires on St. George's Day, with the ceremonial of driving cattle over the ashes, were given up when cattle-raising was reduced due to increasing employment opportunities in the city.

Many of the ceremonials of the winter cycle are not alive any more; however, some are still common, both in urban and in rural populations. Such is the planting of wheat in small containers on St. Barbara's or St. Lucille's (the wheat is grown until Christmas and is then placed below the Christmas tree or on some other special place). The forms of Christmas greenery in the villages around Zagreb varied: there were simple branches, lower parts of a pine, as well as more elaborate wreaths of pine branches decorated by simple, home-made ornaments and hung above the table in the large room of the house. Nowadays, the standing pine tree, with commercial ornaments, is to be found everywhere.

Carnival processions were held in all of the investigated villages. Before World War I a „trial“ of a human figure (made of straw or rags), with subsequent burning or drowning, was a part of the ceremonial. At present, Carnival processions are organized at the instigation of some individuals or Tourist societies, and are opportunities for entertainment for the citizens of Zagreb.